

Píše Matouš Jaluška

(E*forum, 12. 07. 2023)

Monografie **Jiřího Černého** *Die Flugschriften der Frühreformation aus Nord- und Nordwestböhmen* mapuje vedlejší gejíry doprovázející erupci tištěných textů ve střední Evropě spojenou s vystoupením Martina Luthera. Autor se zaměřuje na německy psané vícestránkové novinové letáky či brožury (*Flugschriften*) sloužící v této době náboženské agitaci, sleduje proces jejich vzniku i působení a interakce mezi texty, jejich vzdělanými autory i různorodým publikem.

V centru zájmu monografie stojí deset dochovaných reformačních letáků spojených s Jáchymovem, Benešovem nad Ploučnicí, Loktem a Děčínem z doby před rokem 1525; k nim je jako jedenáctý text připojen německý text, jímž administrátor pražského arcibiskupství Jan Žák z pověření kapituly reagoval na reformační církevní řád vydaný roku 1523 v Lokti. Pohybujeme se tak na území ve správě Šliků a Salhausenů, dvou říšských rodů s majetkem v pohraničí českého království, které se velice brzy přimkly k reformaci.

Oba rody mají přímé vazby na centrum luterské reformace. Kryštof Šlik ze sokolovské větve Šliků byl v letech 1520–1521 rektorem wittenberské univerzity, o Šebestiánu Šlikovi z loketské větve psal Luther jako o tom „nejkřesťanštějším laikovi“ (Christianissimus laicus) a byl s ním v přímém korespondenčním kontaktu, podobně jako s Wolfem ze Salhausenu. Styky s Wittenbergem pěstovali i faráři a laici z dotyčných čtyř měst (nejčileji ti jáchymovští). Přítomnost jakési hranice mezi dvěma zeměmi a s nimi spojenými jazyky a diskurzy je nicméně i ve zkoumaných brožurách zřetelná, a to díky absenci. Texty totiž setrvale mlčí o husitských válkách či o českém utrakvismu, což kontrastuje jak s německojazyčnou produkcí mikulovských novokřtěnců, tak s vystupováním Martina Luthera, který v této době s příbuzností svého projektu a představ Jana Husa o nápravě církve již otevřeně pracuje. Jiří Černý ukazuje, že brožury se sice zaobírají českými záležitostmi, vznikají však hlavně pro to, aby tyto záležitosti právě díky tisku vynesly na mezinárodní scénu. Antagonista Arnošt ze Šlejnic, pražský a míšeňský probošt, je tak například v textech spojován především s Míšní a Praha stojí v pozadí, přestože právě funkce probošta pražské metropolitní kapituly Šlejnice vede do konfrontace se severočeskými luterány.

Oproti autorovým článkům na stejné téma publikovaným v posledních letech je v knize více prostoru na zasazení severočeské letákové produkce do kontextu raně novověkých proměn, mezi nimiž hraje důležitou roli proces konfesionalizace a sebe prezentace pisatelů. Brožurové dialogy a polemiky proměňují sebepochopení svých aktérů. Tento proces se nejzřetelněji jeví na příkladu již zmíněného církevního řádu či návrhu na

lepší správu církevních záležitostí ve městě Lokti, nazvaném Ordnung, wie es soll mit dem Gottesdienst gehalten werden a vydaném roku 1523 samostatně hned na čtyřech místech v Říši (k přínosům práce Jiřího Černého patří i pevné stanovení data vydání). Loketský řád zřetelně souzní s Lutherovou představou o poklidné, pozvolna působící reformaci, již se držel po návratu z Wartburgu, sám reformátor tu však vůbec není jmenován. Jako by loketští na vše přišli jen na základě osobní zkušenosti a četby Písma. Tištěný řád působí právě proto jako mocný příklad, Loket je v něm postaven do pozice vzorové a atraktivní komunity, a jako takový je zřejmě pro katolickou stranu obzvláště nebezpečný. Administrátor pražského arcibiskupství Jan Žák proto cítí nutnost na brožuru nesouhlasně reagovat jinou brožurou, vydanou následujícího roku v Drážďanech. Podobně jako loketští, i Žák je v argumentaci minimalistou a drží se především biblických argumentů, jako by přistupoval na reformační styl a udržoval naživu obraz loketské autochtonní reformace. Na Žáka následně polemicky reaguje kazatel Wolfgang Rappolt a teprve v jeho dvou tištěných odpovědích dochází k jasnému rozvržení stran a identifikaci Lokte s Lutherovou stranou. Za běhu kontroverze a očividně rovněž přičiněním aktivity pražských katolíků se tak ze společenství, které chtělo působit jako autochtonní, stává konfesionalizovaná entita.

Silný aspekt budování identity pozorujeme rovněž v případě produkce spojené s Děčínem a Benešovem nad Ploučnicí. Sérii brožur z poloviny dvacátých let chápe Černý jako koordinovanou kampaň luteránů na podporu kazatele Dominika Beyera a proti pražské konzistoři. Autoři vědomě zdůrazňují podobnosti mezi pražskými odsudky Lutherova učení a dřívějšími odsudky z evropských univerzit. Osobní spojení Wolfa ze Salhausenu s Martinem Lutherem místním pánům umožňuje čerpat z wittenberského know-how o vedení polemik. Ze tří bratrů ze Salhausenu se tak stávají vzorní luteránští šlechtici. Jejich kazatelé Dominik Beyer a Michael Coelius už nejsou obecní reformátoři, ale bojují z luteránských pozic pod vztyčeným praporem, mají „wittenberskou“ identitu.

V brožurách spojených se Salhauseny lze v rámci zkoumaného materiálu nalézt nejrafinovanější práci s citacemi. Spisek Klag an die königliche Majestät von Ungarn und Böhmen děčínského Dominika Beyera tak podle Černého funguje jako „česko-saská matrjoška“ spisů a zpráv o tom, co proti Beyerovi napsal pražský administrátor Jan Žák či co Beyer sám podle svědectví jiných řekl při kázání. Tisk zde projevuje svou moc fixovat a rychle rozšířit pronesené slovo a autoři brožur se s touto mocí učí zacházet.

Jako poněkud rozpačitý pokus na tomto poli lze naopak vnímat neobyčejně úspěšný a mnohokrát vydávaný leták Ein Mandat Jesu Christi od jáchymovského Nikolause Hermana. První vydání tohoto textu bylo anonymní, resp. mělo formu skutečného apokalyptického „dopisu z nebe“, v němž Kristus apeluje na křesťany, aby se dali na stranu reformace, dokud mají čas. Mandát se tak napojil na tradici pozdně středověkých zázračných listů, což patrně přispělo k jeho popularitě, zároveň však jakožto anonymní dílo začal být připisován samotnému Lutherovi, jak o tom svědčí titulní listy s rúží či iniciálami D. m L („doktor Martin Luther). Reformátor se zjevně

ohradil a další vydání textu již uvádějí Hermanovo jméno. Jáchymovský kantor se staví do role kompilátora biblických pasáží do sdělení, jež by Ježíš adresoval křesťanům a ze hry s ustaveným středověkým literárním typem se stává standardní reformační traktát.

Novinové letáky obývají hranici mezi sférou skripturálního a orálního šíření. Nejsou recipovány primárně skrze soukromé čtení (což je možná vhodnější termín, než Černým preferované „čtení tiché“), ale mají být předčítány z kazatelny či okolo stolu, v různých kroužcích, jež jsou konstruovány jako komunity naslouchajících.

Monografická forma autorovi umožňuje také to, aby do větší šíře rozehrál různé příběhy, pozoroval podrobněji, jak se komunity prostřednictvím sdílení slov mění. Sledujeme tak například sérii konfliktů mezi loketskými měšťany a říšskými knížaty Šliky, zástavními držiteli panství. Vztah byl napjatý po celou druhou polovinu 15. století, docházelo ke konfliktům i k soudním sporům (viz výše). Na titulním listu loketského církevního řádu však náhle vystupují všichni společně, šlechtici i městská obec.

Laboratoř komunikačních metod, jíž se ve dvacátých letech 16. století severozápadní pohraničí stalo, láká v posledních letech nemálo badatelů, vedle Jiřího Černého lze jmenovat např. Janu Hubkovou či Jana Hrdinu. Kniha o brožurách nabízí (patrně i díky svému zacílení na zahraniční, neobeznámené publikum) prostřednictvím sond do situace ve čtyřech městech komplexní úvod do problematiky, která patrně ještě po nějakou dobu neztratí atraktivitu. A jako taková dobře poslouží.

Jiří Černý: Die Flugschriften der Frühreformation aus Nord- und Nordwestböhmen. Ihr Wesen und ihr Bezug zu Wittenberg. Berlin: Peter Lang, 2021, 303 s.

www.ipsl.cz